

ANADİLİNDE YAŞAMAK

Fatma GÖK*

Öz: Anadilini günlük hayatta doğal olarak özgürce kullanmak ve anadilinde eğitim görmek evrensel olarak kabul gören en temel haklardan biridir. Lakin Türkiye coğrafyasında anadili egemen dilden farklı olanların bu temel hakkı kullanması yasaklanmakta, çeşitli baskılarla karşılanmakta, engellenmektedir. 21. yüzyılda bu tahakküm durumu devam etmektedir. Bu yazıda anadilinin özgürce yaşanmadığı durumlarda ortaya çıkan sorunları irdelenmektedir.

Anahtar sözcükler: anadilini yaşamak, anadiline baskı, anadil temelli ayrımcılık, anadilinde eğitim

Living in Your Mother Tongue

Abstract: Recognition of using mother tongue freely in everyday life and education in mother tongue is universally accepted as a basic right. However this basic right is banned and has been subjected to prosecution and repression, for those whose mother tongue is different from the dominant language in the Turkish geography. This hegemony is still the case in the 21st century. This article discusses the issues concerning the situations where the mother tongue is not used freely.

Key words: to live in mother tongue, Repression the mother tongue, discrimination based on the mother tongue, education in the mother tongue

"Bizler de Türkçe bilmeyen anaların, Kürtçe bilmeyen çocuklarıyız."

Seher Bildirici

"Hakikatten ölmek için sanatımız var."

Nietzsche

Çok dilli, çok kültürlü toplumlarda anadili hakkı üzerine çalışan, bu hakkı hayata geçirmenin kavramsal temellerini sebatla anlatan, zihin yoran bilim insanları daha ziyade okul üzerine odaklandılar; okulda yaşananları, pedagoji bilimi açısından çözümlediler ve tekçi anlayışla örülen okulun sosyal ve kültürel ikliminin olumsuz hatta vahim sonuçları üzerine yoğunlaştılar. En temel haklardan biri olan eğitim hakkı güvence altına alınmadan çocuk olsun, genç olsun, yetişkin olsun insanların geleceklerini güvenle kurmaları ve yaşadıkları toplum ve dünyada kendilerini gerçekleştirmeleri mümkün değildir. Anadili toplumun egemen dilinden farklı olan çocuklar için eğitim hakkının hayata geçirilmesi, onların anadillerini öğrenmeleri, anadilinde eğitim görme haklarının sağlanmasıyla doğrudan ilişkilidir.

Bu yazıda doğrudan örgün eğitim ve okul bağlamında anadili mahrumiyetini ve bunun sonuçlarını değil, anadilini gündelik hayatta kullanamamak ve bu durumdan kaynaklanan sorunlar üzerine eğileceğim. Lakin gündelik hayatın nasıl yaşandığı da eğitim hakkından yararlanıldığı ve ne seviyeye ka-

dar yararlanıldığı ile ilgilidir. Eğitim hakkının evrensel düzeyde insan hakkı olarak tanınmasının nedeni eğitim sürecinin insan kişiliğinin tüm yönleriyle gelişmesi, insanların özgür bireyler olarak yaşamlarını şekillendirmeleri ile doğrudan ilişkili olmasıdır. İnsanların diğer birçok hak ve özgürlükleri kullanmaları eğitim hakkından yararlanmaları ile yakından ilgilidir. Ayrıca belirtmek gerekir ki eğitim sürecinin makro (ulusal) ve mikro (okul ve sınıf) düzeylerde nasıl düzenlendiği, öğretim programlarının içeriği, öğretimin pedagojik ve felsefi paradigmasını kapsayan boyutlar, öğrencilere nasıl davranıldığı, okul kültürü ve okul iklimi ve fiziki altyapılar gibi boyutları bu yazıda kapsamıyoruz. Bu boyutların önemi çok açıktır, lakin bu yazının amacı daha ziyade anadiline uygulanan baskı ve yasaklamaların gündelik hayattaki sonuçlarına eğilmektir. Yukarda söylediğim gibi gündelik hayatlarını nasıl inşa ettikleri de deneyimledikleri ve yararlandıkları, kısmi olarak yararlandıkları ve/veya yararlanamadıkları eğitim ve öğretim süreçleriyle karmaşık ve çeşitli ilişkiler içindedir. Tüm bunlarla ilgili 'Eğitim Sosyolojisi' yazını bize zengin bir bilgi birikimi sunar.

* Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi (ORCID: 0000-0001-9318-8804)

Türkiye coğrafyasında anadilinde eğitim ve anadilinin özgürce kullanılması çoğunlukla Kürtçe ve Kürtlerin talepleri olarak gündemdedir. Kürt halkının anadilinde eğitim ve anadilini özgürce kullanmaları onların demokrasi taleplerinin, eşit yurttaşlık ve adalet mücadelelerinin de önemli bir boyutudur. Tabii ki anadili Türkçe olmayan ve Lozan antlaşmasına göre azınlık statüsüne girmeyen dilleri konuşan Arap, Laz, Süryani, Çerkez, Roman ve diğer halkların sorunları da her daim gündemimizdedir. Anadilini özgürce kullanabilmek, Türkiye coğrafyasında yaşayan halkların dillerini, edebiyatlarını kültürlerini yaşatmak, kendi etnik kimlikleri ile var olabilmek için olmazsa olmaz bir temeldir. Böylesi olmazsa olmaz bir şartın kritik önemi ile ilgili daha ziyade post-kolonyal toplumlarda yaşananlar üzerine yoğun bir literatür bulunmaktadır. Türkiye’de ise ulus-devlet kurma süreci sonrası uygulanan tek dil, tek millet ideolojisi doğrultusunda hâkim kılınan toplum mühendisliği ve eğitim politikaları bu temel insan hakkının hayata geçmesini engellemiştir. Hatta şiddet kullanılarak anadilini konuşma/kullanma talepleri bastırılmaya çalışılmıştır. Anadili Türkçe olmayan ve Lozan antlaşmasına göre azınlık statüsüne girmeyen halkların anadillerini özgürce konuşmaları, anadillerinde eğitim görmeleri, hatta çocuklarına kendi dillerinde isim koymaları engellenmiş, yasaklanmış, suç sayılmıştır. Askeri otoritenin bile bu konuda fikir yürüttüğü, anadilini öğretmeyi “bölücülük” olarak tanımladıkları dönemler olmuştur ve böylesi durumlar devam etmektedir.

Bu konular üzerine yapılan tartışmalar ve alan yazında karşımıza çıkan temel bir kavram çok dilli toplum ve çok dilli eğitim hayatının inşa edilmesi-dir. Hindistan coğrafyasında anadili ve çokdillilik hakkında yaptıkları etnografik araştırmada Panda ve Mohanti meselenin hayatîyetini şöyle ifade ediyorlar: “çok dilli eğitim dillerin eğitim sürecine dahil edilmesinden daha öte bir şeydir; aslında, öğrencileri ve mensup oldukları toplulukları aktif bir şekilde güçlendirmenin yollarını arayan eleştirel pedagoji düşüncesiyle yakından ilişkilidir”. Bu çalışmada yazarlar çokdilliliğin okul başarısını artırdığını bir kez daha göstermişlerdir.

Yine bu alandaki yazın bize pedagojik olarak önemli bilgiler sunmaktadır. En önemli bilgilerden biri çocukların kendi anadillerini çok iyi öğrenmeleri ve kendilerini anadillerinde ifade edebiliyor olmalarının onların okulda ve hayatta özgüvenli olmalarını sağladığını söylemektedir.

Tam da burada sorunun bu yazıda odaklanmayı istediğim boyutuna eğileceğim. Yani söz konusu olan gündelik yaşamda anadilini özgürce kullanamamak, kısıtlı kullanmak, aile içinde kullanmak ama

aile dışında kullanamamak, yani egemen dilin ve egemen etnik grubun hegemonyasını her an hissetmek nasıl bir olumsuz zihin ve duygu dünyasına yol açar gibi meselelerdir. Kanada’nın resmi dili İngilizcedir, lakin Quebec eyaletinin resmi dili Fransızcadır. Quebec halkı anadilleri olan Fransızca’yı özgürce yaşamak konusunda uzun süre onurlu bir mücadele vermiştir. Quebec Yüksek Mahkemesi dilin önemini şöyle ortaya koymuştur:

*“Dil ifadenin biçimiyle ve içeriğiyle öyle sıkı sıkıya bağlantılıdır ki, eğer kişi kendi seçtiği dili kullanma özgürlüğünden edilir ise dil anlamında gerçek bir ifade özgürlüğü olamaz. Dil yalnızca bir ifade aracı ya da ortamı değildir; ifadenin içeriğini ve anlamını renklendirir. Dil, bir halkın kendi kültürel kimliğini sayesinde ifade edebildiği bir araçtır. Ayrıca bireyin kendi kişisel kimliğini ve bireysellik duygusunu ifade edebildiği bir araçtır”.*¹

Gündelik hayatta anadilini kullanamamak ve bunun çok boyutlu olan sonuçlarını şu başlıklarla ele alabiliriz:

1. Meselenin özü anadili egemen dil olmayanlara yaşatılanlardır. Yani mesele eşit vatandaşlık ve adalet ilkesine temelden aykırı olan, toplumsal hayatta farklılıkların zenginlik değil de sorun olarak algılanmasını ve böyle devam etmesini sağlayan politikalarlardır. Bu politikalar potansiyel çatışma durumlarını, yabancılaşmayı ve dışlanmayı besleyen süreçlerdir.

2. Meselenin bir o kadar önemli yanı kolonyalist olarak tanımlanacak bu durumun egemen etnik grup da dahil tüm toplum için vahim sonuçlarıdır. Bu nokta hem akademik yazında hem de siyasi mücadele de göz ardı edilmektedir. Aynen “Kürt Sorunu Kürtlerin sorunudur” anlayışı gibi bir yanlış algının toplumda yerleşmesine benzer bir durumda olduğu gibi. Toplumda herhangi bir halk kendi anadilini doğal olarak özgürce kullanamıyorsa tüm toplum sadece zenginlikten mahrum kalmış değil, kolonyal, tahakkümcü, ırkçı bir baskı altında kalmış demektir.

Birinci başlıkta meseleyi birkaç boyut çerçevesinde açabiliriz. Ama öncelikle belirtilmesi çok önemli ve bir kritik bir tespiti burada da tekrar vurgulamak gerekiyor. İnsanların içinde büyüdüğü, kültürel olarak donatıldığı, dünyasını anlamlandırdığı anadilinde toplumla ve hayatla ilişkiye geçememesi kimliğinin inkârı demektir. Böylesi bir olumsuz durumun ne olduğunu tarih boyunca kolonyal hegemonya altında yaşayan toplumların hikayelerinden yakından tanıyoruz. Söz konusu olan, Amerika kıtasında ve Afrika’da siyahların, Hindistan halklarının, Ortadoğu coğrafyasında Kürt halkının ve diğer halkların doğrudan deneyimledikleri ırkçılık ve sömürgecilikten

kaynaklanan uygulamalardır. Bunlar tarihin çöplüğünde yerlerini almış uygulamalardır. Güney Afrika ise büyük bir mücadele ve bedel ödenerek kazanılan eşit yaşam kazanımına örnek olarak tarihteki yerini almıştır. Irk ayrımcı düzen yıkıldıktan sonra kabul edilen Anayasa'da çok dillilik temel bir hak olarak kabul edilmiş; Afrikaans, İngilizce ve dokuz Afrika dili resmi dil olarak kabul edilmiştir.

İnsanların içinde yaşadığı ailelerinin, çevrenin, kültürün, bunun içinde yaşadığı fiziki, ruhsal ve duygusal iklimin, anlamlar dünyasının inkârı gibi vahim bir deneyimi yaşatmak temel insan haklarına aykırıdır. Bu alanı hakkettiği önemde kapsamak için çok derinliğine ve enine, boyuna yapılan çalışmaları tüm zengin farklılıkları ele alarak devam ettirmeliyiz. Bu çalışmalar şu boyutları içerebilir.

Eşit Yurttaş Olarak Görülmemek

Bütün diller, kimlikler ve kültürler eşit değerdedir ve eşit derecede saygındır. Anadili bilinç edinme ve gelişmenin temel alanıdır ve topluluğun kültürü dil ile aktarılır. Toplumun tarihsel ve kültürel belleğinin oluşmasında dilin kritik bir önemi vardır. İnsanların duygu, düşünce ve hayat tasarımlarını ifade ettikleri anadillerinden mahrum olarak ya da dillerinin egemen dil gibi saygınlık görmediğinde eşit yurttaşlıktan bahsedemeyiz. Bildiğimiz bir gerçektir ki eşit yurttaşlık temelinde inşa edilmemiş bir toplumda barış içinde, birlikte yaşam tehlikededir.

Dile Hâkim Olamamak, Derdini Anlatmada Zorlanmak

Dünya örneklerinde ve bizim coğrafyamızda yapılan araştırmalar bize insanların tüm doğallığıyla, anasının ak sütü gibi hakkı olan anadilini özgürce kullanmasının engellendiği bir toplumsal ve entelektüel iklimde dile hakkıyla hâkim olmalarının zorlaştığını, iletişimde sıkıntılar çekildiğini göstermektedir. Bu süreç hem anadilinde hem de egemen dilde sıkıntılar yaratarak, insanların günlük hayat deneyimi ve diğer tüm etkileşimlerini en etkin biçimde gerçekleştirmelerine engel olmaktadır. Anadilinde iletişim en doğallıkla kurulurken, dilinin yasaklandığı ve engellendiği durumda bir sessizleştirme mekanizması devreye girmektedir. Böyle olumsuz bir süreci yaşatmak temel insan haklarına aykırıdır.

Duygusal Güven, Değersizleştirme

Bu boyutta yapılan çalışmalar daha ziyade örgün eğitimde çocukların yaşadığı olumsuzlukları ele almıştır. Bunların başında da çocukların kendisini toplumsallaştıran temel bir değerinkâr edildiğini hissettiği ve kendine güven duygusunun sarsıldığını gerçeğidir. Bu durum çocuğun tüm eğitim hayatını olumsuz etkileyebilir. Zaten eşitsiz ve sınıfsal, bölgesel, toplumsal cinsiyet ve cinsel kimlik, yaş vb. boyutlarında ayrımcı olan ve demokratik olarak

düzenlenmeyen eğitim sisteminde anadilinde eğitimin de olmaması ayrımcılığın derecesini bir o kadar artırır. Yani bazı halklar ve topluluklar baştan kaybederler. Böylesi olumsuz bir süreç sadece çocuklar için değil, yetişkinler için de söz konusudur. Özellikle sömürgeci bir zihniyetle örülmüş toplumsal hayatta kişinin özgüveni ve huzuru, anadilinin dolayısıyla öz kültürünün ve geleneklerinin değersizleştirildiği bir iklimde gerçekleşemez.

Toplumsal Alandan Dışlanma, Değersiz Hissettirmek

Bir toplumda farklı anadilleri olan halkların kendi anadilleri ile eğitim alma, kamu kuruluşlarında ve kamusal alanda kendi dillerini kullanabilme hakkına sahip olduğu evrensel olarak kabul görmüştür. Aksi uygulamalar anadili egemen dilden farklı olanların toplumda küçümsenmesi, hatta aşağılanması gibi vahim durumları doğurabilir. Anadilinin eğitim dili olmasının yasaklanması, baskı görmesi, sokakta ve kamusal alanda anadilini kullanmaya bile kem gözlerle bakılması yaşanan acı gerçeklerdir. Birçok ülkede, örneğin Hindistan'da farklı anadilleri olanların hakları yasalarca da tanınmıştır. Ancak biliyoruz ki kabul görmek yetmez, söz konusu hakların tanınmış olması bu hakların etkin bir şekilde kullanılabilmesi anlamına gelmiyor, bu yasalardan yararlanabilenler ekonomik ve siyasal güce sahip olanlar olabiliyor. Kapitalizm şartlarında eşitlik olmuyor, ama eşitlik ve demokrasi mücadelesinde ne denli yol alındığı da somut durumu belirleyen bir faktör olarak karşımıza çıkıyor.

Anadilinde Kamusal Alanda ve Kamuda Hizmet Alımı

Özellikle eğitim, sağlık ve diğer hizmetlerini hiç bilmediği ya da tam olarak bilmediği bir dilde alamayan bir insanın bu hizmetlerden yararlandığı söylenemez. Bu coğrafyada anadilinde hizmet alamadığı için doktora gitmekten çekinen insanların anlatılarına tanığız. Hizmet sunanların egemen dillerin dışında da dil bilmeleri, en azından okulda dil bilen tercümanın olması gibi çözümler de devreye girmiyor ve anneler çocuklarının eğitimini takip edip, onlara yardımcı olamıyorlar. Egemen dilden farklı anadilinin konuşulduğu yerleşim yerlerinde yaşanan durum da temel insan haklarına aykırıdır. Vatantaşlara hizmet etmek üzere bölgeye tayin olan kamu çalışanlarının, bölgenin dilini bilmedikleri, çevirmen bile sağlanmadığı için görevlerini hakkıyla yerine getirdikleri de söylenemez. Özellikle kadınlar egemen dile hâkim olmadıkları için sağlık, eğitim, yargı ve diğer kamu ya da özel kurumların sundukları hizmetlerden tam olarak yararlanamıyorlar. Demokratik bir toplumda bu hizmetler hak temelli olarak düzenlenir ve insanların kendilerini en iyi ifade ettikleri dilde verilir. Geleceğe güvenle

bakabilmek için hizmetlere tam olarak ulaşmak gerekir. Çok dilli, çok kültürlü bir toplumda bölgenin dilini bilen insanların bu göreve getirilmeleri hiç zor değildir, buna ilişkin sosyal politikalar tasarlanabilir ve uygulanabilir. Dünyada örnekleri çokça vardır.

Kadınlar, Anadilinde Eğitim ve Toplumsal Cinsiyet

Kamusal olarak sunulan hizmetler sadece egemen dilde sunulduğu için bu hizmete ulaşamayan kadınların yaşadığı olumsuzluklar, kadınların devletle kurduğu ilişkide devlete güven duymamasının nedenlerinden biridir. Zorunlu göç ile metropollere gelen kadınlar kamu kurumlarında ve kamusal alanda yabancılaşma ve yetersizlik duyguları yaşamaktadırlar. Özellikle sağlık sisteminde karşılaşılan gayri insani uygulamalardan yukarıda söz edildi. Hastanelerde anadili egemen dilden farklı olanlara çevirmenin bile sağlanamaması gibi vahim bir uygulama da söz konusudur.

Sokakta anadilini konuşmanın hep şüphe ile bakıldığı ırkçı bir iklimde yaşamının getirdiği rahatsızlık kadınlar kadınların hak ve adalet duygularını son derece olumsuz etkilemektedir.

Köyleri devlet güçleri tarafından boşaltılan ve/veya ekonomik nedenleri ya da çocuklarının eğitimi için metropollere göç eden kadınlar çocuklarının okul toplantılarına bile gitmekte zorlanıyorlar. Barış mücadelesinde kadınların en ön safta yer almalarında bu incinmenin onarılması yönünde hiçbir adımın atılmaması da rol oynamaktadır.

Asimilasyon, Unutturma ve İnkâr Siyaseti

Asimilasyon bir insanlık suçudur. Asimilasyon sonucu, toplumda anadilleri, egemen dilden farklı olan halklar kendi topraklarında kendi dillerine, kültürlerine ve tarihsel miraslarına yabancılaşabilirler. Bu durum insanlık aleminin 20. yüzyılda geride bıraktığını varsaydığımız müstemlekeci bir uygulamadır.

demokratik bir toplumda bu uygulama kabul edilemez.

Sonuç olarak;

Bu yazıda anadilinin özgürce yaşanmaması, baskı altında olması durumunun ortaya çıkan olumsuzluklar dile getirildi. Lakin bu coğrafyada Kürtlerin verdiği mücadele tüm bu olumsuzluklarla nasıl başa çıkılacağı, ırkçı, asimilasyoncu düzenle mücadelede fevkalade yapıcı bir örnek olarak karşımızdadır.

Ancak özgür bir toplumda yaşıyorsak özgür olabiliriz. Bu toprakların tüm halklarının en temel haklarından olan anadilini tüm doğallığıyla özgür olarak tüm alanlarda yaşamaları, ve hak ettikleri saygıya kavuşmaları sadece ayrımcılığa ve baskıya uğrayan halkları ve toplulukları değil, tüm insanları özgür kılacak bir çaredir.

Ne kadar vurgulansa yeridir. Evet, öğrenmeye susarak başlamak pedagojik olarak yanlıştır. Ancak bu yanlıştın düzeltilmesinde karşımıza, sadece pedagojik alana sığmayan çok katmanlı ve iç içe geçmiş, kapitalist, ırkçı ve asimilasyona yol açan bir yapı çıkar. Tarihsel olarak baktığımızda da açıktır ki tüm halkların anadiline saygı, baskı ve zulüm politikasına son verme, pedagoji biliminin işaret ettiği gerçekliklere kulakları tıkamama asimilasyon ve inkara karşı siyasal bir mücadele gerektirir, tıpkı Kürt Siyasal Hareketinin yaptığı gibi. Aşağılanmaya karşı direnmek meşru bir haktır. Farklılıkların zenginlik olduğu gerçeğini de zihinlere ve yüreklere naksetmekten yılmamalıyız.

Barışın dilini kurmak da tüm dillerin kardeşçe yaşamasının toplumsal zemininin yaratılması ile ilgilidir. Diller bahçesi, bahçelerin en güzidesi olabilir.